

Əgər özünü incəsənətə həsr etməyi qərara almıssınızsa, yatmağa öyrənin. Bəli, indi o dövr deyil. Yatmaqla çox şey uduzmaq olar, hətta həyatı da. Həyat isə necə də gözəldir, əgər hamı qədrini bilsəydi...

Lətif Səfərov

“Əgər məndən soruşsanız ki, “Siz nə etmişsiniz?”, cavab yalnız bir olacaq: “Demək olar, heç nə”. Əgər soruşsanız ki, “Nə etmək istəyirəm”, cavab yenə qısa olacaq: “Çox şey”. Görəcəyimiz işlər barədə çox düşünmüşəm. Və öz müəllimim Qriqori Mixayloviç Kozintsevin vəsiyyətini minnətdarlıqla xatırlayıram: “Əgər özünü incəsənətə həsr etməyi qərara almıssınızsa, yatmağa öyrənin”. Bəli, indi o dövr deyil. Yatmaqla çox şey uduzmaq olar, hətta həyatı da. Həyat isə necə də gözəldir, əgər hamı qədrini bilsəydi...”

Bu sözlərin müəllifi Azərbaycan kinematografiyasının inkişafında xüsusi xidmətləri olan, respublikanın əməkdar incəsənət xadimi, tanınmış kinorejissor Lətif Bəşir oğlu Səfərovdur.

Yeddi yaşlı “aktyor”

Lətif Səfərov 1920-ci il sentyabrın 31-də gözəl Qarabağın dilbər guşəsi Şuşa şəhərində anadan olmuşdur.

1925-ci ildə valideynləri ayrıldıqdan iki il sonra ana övladlarını götürüb Ağdama, qayınatasının yanına köçür. 1927-ci ilin yayında ailə Şuşada istirahət edərkən “Azərkino”-nun kinoekspedisiyası bu şəhərə gəlir. Təsadüfən balaca Lətiflə rastlaşan yaradıcı qrup onu filmdə çəkməyi qərara alır. Lətif Səfərovun kinematografla ilk tanışlığı belə olur. Və bu tanışlıq Lətifə möcüzə saydığı kino sənətinə həmişəlik bağlayır.

Kinoya necə gəldiyini o öz xatirələrində belə qələmə almışdır: “7 yaşım var idi. “Gilan qızı” filminin bir sıra natura

obyektlərini çəkmək üçün Şuşaya gəlmiş Azərbaycan kinematoqrafiyası işçilərini dağın zirvəsində yerləşən şəhərin nağılvari mənzərəsi heyran etmişdi... Hər şey elə bundan başladı... Əgər onlar mənim şəhərimə gəlməsəydilər bəlkə də həyatım başqa cür qurulardı. Əgər mən həkim olsaydım insanları müalicə edərdim, müəllim olsaydım insanlara bilik öyrədərdim... 10-cu sinfi bitirmiş gənci maraqlandıra biləcək çoxlu ixtisas saymaq olar. Mənim qismətimə kinematoqraf düşdü. Burada mən özümü bütün ixtisaslara yiyələnmiş insan kimi hiss edirəm. Mən bütün peşələrdən olan adamlara xidmət edirəm. Bunu nə qədər çox dərk etdikcə, özümdə daha artıq məsuliyyət hiss edirəm..."

Beləliklə də, yaradıcılığa demək olar ki, uşaq yaşlarından başlayan balaca Lətif ilk dəfə rejissor Leo Murun "Gilan qızı" filmində Gülgül, bunun ardınca "Lətif" filmində Lətif, "Şərqi doğru" sənədli filmində epizodik, "Qızıl kol" filmində epizodik rollarda çəkilir. Maraqlıdır ki, "Gilan qızı"nda rejissor assistenti işləyən M.Mikayılov quruluş verməyə hazırladığı filmə baş rola Lətifə dəvət edərkən balaca aktyorun şərəfinə əsərin adını dəyişib "Lətif" qoyur. Balaca aktyor da ona tapşırılan rolun öhdəsindən bacarıqla gələrək, kinostudiya kollektivinin sevimlisinə çevrilir.

"Lətif" filmi 30-cu illərdə Azərbaycanda həyata keçirilən kollektivləşməyə, kəndlərdəki kolxoz quruculuğuna və sosialist kəndinin adamlarına həsr olunmuşdur. Filmin baş qəhrəmanı balaca Lətifin taleyi fonunda uzaq dağ kəndində kolxoz yaradılması prosesi, buraya ilk traktorun gətirilməsi hadisəsi öz əksini tapmışdır.

Lətifin analığı ilə olan söhbəti filmin ən gərgin səhnələrindəndir. Bu qadın çox qəddardır. Lətif onun yanında yaşayır, gündüzlər isə Hacı Əhmədin sürülərinə çobanlıq edir. Axşam evə gələndə analığı ilə Lətif arasında tamaşaçını rıqqətə gətirən bir söhbət olur.

Analığı: Pul gətirmisən?

Lətif: Xozeyindən istədim, amma o, vermədi.

Analığı: yenə çörəyi yemisən ki (Lətif evə gələndə çörəkdən bir parça yeyir, analığı buna işarə edir). Mənim canım səndən nə

vaxt qurtaracaq?

Lətif: Xozeyin pulu verər, sənə verərəm, sonra özüm çıxıb gedəcəyəm...

Bu epizod Lətifin həyatının nə qədər acınacaqlı olduğunu göstərir. Bir tərəfdən o, nökrə olduğu Hacı Səməd tərəfindən tez-tez döyülür, digər tərəfdən ailəsində günü qara keçir, analığı ona göz verib, işıq vermir. Lətif Səfərov aktyor olmasa da balaca qəhrəmanın keçirdiyi psixoloji sarsıntıları bacarıqla, həm də təbii şəkildə tamaşaçılara çatdırır.

1931-ci ildə 11 yaşlı Lətif Səfərov bərk xəstələnir, həkimlər ona filmlərə çəkilməyi qadağan edirlər. Bir qədərdən sonra məktəbdən də uzaqlaşdırırlar. Lətif məcburiyyət qarşısında qalıb Bərdəyə, anasının yanına qayıdır.

L.Səfərov yazır: "1935-ci ildə mən Bakıya qayıtdım, dərslərimi davam etdirdim. Vəziyyət elə gətirdi ki, mən yaşamaq üçün pulu özüm qazanmalı oldum. Ona görə də həmin il axşam məktəbində təhsilimi davam etdirdim, eyni vaxtda Bakı kinostudiyasında əvvəlcə aktyor, sonra rejissor köməkçisi vəzifəsinə işə düzəldim. 1936-cı ildə mən artıq rejissor assistenti idim..."

1937-ci ildə studiyada yenidən fəaliyyətə başlayan dublyaj şöbəsində L.Səfərov "Çapayev", "Biz Kronştatdanıq", "Lenin Oktyabrda", "Lenin 1918-ci ildə", "Professor Mamlük" kimi sovet bədii filmlərinin Azərbaycan dilində səsləndirilməsində həm rejissor köməkçisi, həm də aktyor kimi iştirak edir. Artıq özü üçün həyat yolunu müəyyənləşdirmiş gənc Lətif ali kino təhsili almaq ümidi ilə yaşayırdı. O, studiyada yaradılan filmlər üzərində böyük həvəslə çalışır, verilən tapşırıqları can-başla yerinə yetirirdi. Moskvaya gedib Ümumittifaq Kinematografiya Institutunun kino rejissorluğu fakültəsinə daxil olana kimi "Azərfilm" kinostudiyasında "Ordenli Azərbaycan" (Onbirlərdən biri) sənədli (1938), "Kəndlilər" bədii filmlərində rejissor köməkçisi, "Yeni horizont" bədii, "İyirminci bahar" sənədli filmlərində rejissor assistenti işləyir, S.Mərdanov, A.Quliyev, R.Təhmasib, M.Mikayılov kimi sənətkarların zəngin təcrübəsini öyrənirdi.

Hətta vaxt tapıb 1939-cu ildə Gəncə Pedaqoji məktəbinin qiyabi şöbəsini fərqlənmə diplomu ilə (ekstern) bitirir.

Göründüyü kimi, uşaqlığı, elə gəncliyi də keşməkeşli keçən L.Səfərov çıxışlarının birində belə demişdir: “Məni çox sevdiyim beynəlmiləl Bakıda əhatə edən adamlar tərbiyə etmişlər. Moskvada institutda oxuyarkən məni əhatə edən adamlar tərbiyə etmişlər. Bu adamlar barəsində, bəşəriyyətin önündə gedən bu insanlar haqqında filmlər çəkməyə hazırlaşırıq. Biz elə filmlər çəkmək istəyirik ki, adamlar mənim gənclik bioqrafiyami təkrar etməsinlər. Uşaqlıqda heç vaxt çətinliklərə məruz qalmasınlar. Lap uşaqlıq çağlarından onların daxili aləmləri məhrumiyyətlərlə alovlanmasın. Bu alov enerji gətirən yox, daxili yandırıb yaxan, istedadı üzə çıxmağa qoymayan, qəlbi sındıran alov olmasın.

İnsanlarla həqiqət dilində danışmaq lazımdır. Yalan insanları cana doydurub. Onlar yalanı o dəqiqə hiss edirlər. Çox uzun müddət və bacarmadan xalqa yalan danışblar”.

Uşaqlıqdan zəhmətə qatlaşan L.Səfərov Moskvada Kinematografiya Institutunda təhsil almaqla yanaşı 1947-ci ildə ilk dəfə müstəqil “Çağırışa cavab” adlı kinooçerk çəkir. Özünün yazdığı ssenari əsasında lentə aldığı bu sənədli filmdə (operatorlar T.Axundov və X.Babayev) məşhur pambıq ustası Sürəyya Kərimovanın və onun briqadasının həyat və əmək fəaliyyətini yeni şəkildə ekranda canlandırır. 1949-cu ildə çəkdiyi və Ağstafa rayonundakı “Iskra” kolxozunun kənd əməkçilərinə həsr etdiyi “Yeni həyat qurucuları” sənədli oçerki isə diplom işi kimi əla qiymətə layiq görülür.

Görkəmli rus kinorejissoru Q.Kozintsevin institut məzunu L.Səfərov haqqında yazdığı xasiyyətnamədən sətirlər: “Yol. Səfərov L. ÜDKI-də rəhbərlik etdiyim rejissor emalatxanamda təhsil almış və buranı bitirmişdir. Tədris dövründə özünü ən yaxşı cəhətdən göstərmişdir. Tələbəlik illərində o, Bakı kinostudiyasında iki qısametrajlı film çəkmiş və hər iki film “əla” qiymətlə ekranlara buraxılmışdır. Yol. Səfərov L. istedadlı, çalışqan, istehsalatı yaxşı bilən işçidir, gələcəkdə müstəqil işləmək bacarığı vardır. Bacarığına və istehsalat stajına görə II rejissor

ixtisasına layiqdir. Q.M.Kozintsev. 7.4.1950.”

O, böyük arzularla yaşayırdı

L.Səfərov 1950-ci ildə institutu bitirib böyük və tükənməz arzularla, yaşayıb yaratmaq eşqi ilə doğma Bakıya qayıdır, lakin digər həmkarları kimi kinostudiyada film qıtlığı ilə qarşılaşır. Həmin il studiyada üç rejissor: I.Xeyfis, A.Zarxi və R.Təhmasib birgə “Bakının işıqları” bədii filmi çəkmiş, lakin bu yeganə film də ekranlara buraxılmamışdı. Buna baxmayaraq L.Səfərov həvəsdən düşmür və 1950-ci ildə kinooperator dostları X.Babayev və T.Axundovla birlikdə Azərbaycanın mis və filiz yataqları ilə zəngin Gədəbəy torpağından bəhs edən “Gədəbəyin sərvəti”, 1951-ci ildə xalqımızın gələcəyi olan uşaqlardan danışan “Gənc leninçilər” (operator A.Nərimanbəyov) və sərhəd qoşunlarının yubileyinə həsr olunmuş “Azərbaycan sərhədçiləri” (məqsədli kinojurnal, operator A.Nərimanbəyov), 1953-cü ildə yurdumuzun bağlı-bağatlı Quba bölgəsinin bağçılıq-meyvəçilik təsərrüfatlarından söhbət açan “Quba bağlarında” (operator A.Nərimanbəyov) sənədli filmlərini yaradır. Elə bu vaxtlar “Ordenli Azərbaycan” və “Gənc nəsil” kinojurnalları, mərkəzi xronika studiyası (Moskva) üçün də çoxlu süjet çəkir.

Bir neçə ildən sonra, dəqiq desək, 1957-ci ildə o, sənədli kino sahəsindəki fəaliyyətini xatırlayıb yazacaqdır: “Bədii filmlər çəkmək arzusu ilə institutu bitirəndən sonra dörd il sənədli kinoda məşğul olmağıma peşiman deyiləm. Bu, gözəl məktəb idi - həyatımda çox şey gördüm, çox şey öyrəndim: pambıqçılar, heyvandarlar, bağbanlar, sərhədçilər, uşaqlar... Bunlardan hansına “Eşq olsun!” demək lazımdır? Hamıya! Bəli, hamıya. Beləliklə, təsərrüfatımızın hansı sahəsində əsl insanlar var? Hər yerdə! Bircə onları görmək, tanımaq lazımdır. Bunun üçün səndə ürək və göz (dünyagörüş) olmalıdır. Yalnız belə olan halda sən onları görə bilərsən. Əgər sənin qəlbin yoxsa, sən korsan, sən onları görməyəcəksən - fonogramla təsvirin sinxronluğu olmayacaqdır”.

Nəhayət bir neçə illik fasilədən sonra Bakı kinostudiyasında

“Doğma xalqımıza” bədii-sənədli, “Bəxtiyar” və “Görüş” bədii filmləri istehsal olunub ekranlara buraxıldı.

Problemlərlə üz-üzə

“Bəxtiyar” bədii filmi quruluşçu rejissor L.Səfərovun kinoda ilk böyük müstəqil işi idi. Lakin qəribə də olsa Lətif bu filmi çəkməyə hazırlaşanda ona bədii filmlər rejissoru adı hələ də verilməmişdi. Bunun səbəbi bir qədər sonra aydın olacaq. Bununla əlaqədar Azərbaycan Mədəniyyət nazirinin müavini 1954-cü ildə SSRİ Mədəniyyət Nazirliyinin Baş Kinematografiya İdarəsinə göndərdiyi məktubunda xahiş edir ki, L.Səfərova rejissor adı verilsin. Məktubda deyilirdi: “L.Səfərov yoldaş 1950-ci ildə institutu qurtararkən ona bədii filmlər üzrə I dərəcəli rejissor assistenti ixtisası verilmişdir. Halbuki instituta daxil olarkən onun bədii filmlər üzrə II dərəcəli rejissor assistenti ixtisası var idi... Bakı kinostudiyasının attestasiya komissiyasının müvafiq qərarı ilə hələ 1951-ci ildə rejissor adını almaq üçün sənədlər təqdim edilmiş, lakin məsələ bu günə kimi həll edilməmişdir”.

Bu məsələ hələ öz həllini tapmamış L.Səfərovun qarşısına daha bir çətinlik çıxdı: filmin çəkilişi prosesində qrupun üzvlərinə hədə-qorxu gəlirdilər ki, işi yarımçıq qoysunlar. Bu barədə filmin ssenari müəlliflərindən biri, yazıçı N.Rojkovun Azərbaycan Mədəniyyət nazirinə göndərdiyi məktubda ətraflı bəhs olunur: “Azərbaycan kinematografiyası tarixində ilk dəfə Dövlət Kinematografiya Institutunun məzunları olan azərbaycanlılardan ibarət çəkiliş qrupu yaradılmışdır. Bunlar rejissor L.Səfərov, operator A.Nərimanbəyov, II rejissorlar Ə.İbrahimov və T.Tağızadə, rəssamlar C.Əzimov və E.Rzaquliyevdir. Gözləmək olardı ki, qrupun ətrafında etibarlı və xeyirxah ab-hava şəraiti yaradılacaq. Lakin bu Bakı kinostudiyasında baş vermədi. Qrupun üzvlərini qorxudur, filmin müvəffəqiyyətsizliyə uğrayacağını qabaqcadan xəbər verirdilər. Bəzən qrupun əməyini açıq-açıqına heçə endirirdilər. Aktyor sınaq çəkilişləri üçün lazım olan Əsgərin (sonradan Bəxtiyarın - A.K.) otağının adi dekorasiyası 28 günə

tikilmişdir. Qrupdan olan yoldaşlar müdiriyyəti xəbərdar etmişdilər ki, dekorasiya pis və qeyri-peşəkarlıqla tikilir. Lakin bəzə kim xəbərdarlıqlara əhəmiyyət vermədiyi üçün nəticədə yaramaz bir qurğu hazırlanmışdır. Onun döşəməsi tərpendiyinə görə üstünə kinokameranı qoymaq belə mümkün deyil... Əgər siz rejissor L.Səfərovun qrupuna bu dəfə normal şəraitdə işləmək üçün tədbir görməsəniz "Mahnı ilə eldən-elə" kinofilmi ("Bəxtiyar" filminin əvvəlki adı - A.K.) olmayacaqdır. 18 iyun 1954-cü il".

Yaradılan bütün bu süni maneələrə baxmayaraq L.Səfərov ruhdan düşmür, həvəslə işləyir, nəhayət filmi çəkib başa çatdırır. "Bəxtiyar" musiqili filmi Sovet İttifaqının ekranlarında uğurla nümayiş etdirilir. Yazıçı H.Abbaszadə "Sevimli mahnı" məqaləsində yazır: "Əsasən ssenaridən gələn ayrı-ayrı nöqsanlarına baxmayaraq film bütövlükdə uğurludur və artıq tamaşaçıların rəğbətini qazanmışdır".

"Bəxtiyar" musiqili kinokomediyası gözəl və bənzərsiz səsə malik neftçi Bəxtiyar Muradovun taleyindən bəhs edir. İnsanın xarakterinin tərbiyə olunmasında və xalq içərisindən çıxmış istedadın düzgün yaradıcılıq yoluna qədəm qoymasında ictimai mühitin rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Filmin ideyası bundan ibarətdir. Bəxtiyar, Saşa və Yusifin xarakterlərinə xas cəhətləri uşaqlıq epizodları vasitəsilə bütün filmdən keçirib göstərirlər. Baş qəhrəman Bəxtiyarla klub müdiri Ağabalanın arasında baş verən prinsipial konflikt dərinlənmişdir. Bəxtiyarın Ağabala ilə əlaqəsi və qəhrəmanın xalturaya qarşı getdikcə güclənən daxili etirazı, onun tədrisə və yaradıcılığa keçid anı psixoloji cəhətdən əsaslandırılmışdır.

İki il sonra rejissor L.Səfərov yazıçı H.Seyidbəylinin "Kənd həkimi" povesti əsasında yazdığı ssenari üzrə "Qızmar günəş altında" bədii filminə quruluş verir. Film respublikamızın çayçılıqla məşğul olan kolxozlarından birinin quraqlıqla mübarizə aparan zəhmət adamlarına, onların gündəlik qayğılarına, əmək və məişətinə, əkin sahələrini genişləndirmək, eyni zamanda suvarma işlərini qaydaya salmaq məqsədilə su hovuzunun tikintisi üçün

tədbirlər görülməsinə həsr olunmuşdur.

Filmdə A.Gəraybəyli, L.Məmmədbəyov, Ə.Məmmədov, F.Mustafayev, M.Şeyxzamanov, İ.Əfəndiyev, A.Qurbanov, A.Cavadov, M.Kələntərli kimi peşəkarlarla yanaşı qeyri-aktyorlardan Ə.Fərzəliyev, S.Qasımova, S.Manafova, Z.Gəraybəyova da çəkilməş və maraqlı surətlər yaratmışlar.

Filmin ümumittifaq ekranlarına buraxılması ilə əlaqədar bədii filmlər üzrə Baş İdarənin (Moskva) rəis müavini A.Kalaşnikovun 1957-ci il 20 avqust tarixli rəyində oxuyuruq: “Əmək mövzusu filmdə öz məlum həllini tapmışdır. Bununla belə dramaturji qaydada buraxılan bir sıra səhvlər bu əsərin ideya-bədii dəyərinə öz təsirini göstərmişdir... Lakin bu səhvlərə baxmayaraq, rejissor Səfərov dramaturji materialın məhdudluğunu imkan daxilində aradan qaldıra bilmişdir. Filmdə yaxşı cəhətlər vardır. Kolxoz sədri Sərdarovun rolu uğurludur. Manqabaşçısı Gülpəri obrazı maraqlıdır. Bu rolda aktrisa çəkilməsə də obraz alınmışdır. Gənc həkim Aydın rolunda da aktyor oynamır. Burada da rejissor qəhrəmanın xarakterini açıb göstərə bilmişdir. Bütövlükdə götürdükdə, həm də nəzərə alınsa ki, studiyada aktyor problemi ciddi şəkildə durur, rejissor Səfərovun aktyor olmayan iştirakçılarla iş təcrübəsi diqqətəlayiqdir. Filmdə montaj həllinə görə maraqlı işlənmiş bir sıra epizodlar vardır. Məsələn, “Eldarın müalicəsi”, “Kolxozçuların iclası”, “Partladılmış sahə”, “Final” və s”.

“Kommunist” qəzetində dərc olunmuş məqaləsində müəllif studiyadakı aktyor problemi ilə bağlı narahatçılığı belə ifadə etmişdir: “Quruluşçu rejissor L.Səfərovun yeni artist kadrları yetişdirmək sahəsində fəaliyyəti bütün başqa rejissorlarımız üçün bir nümunə olmalıdır...”

1958-ci ildə L.Səfərov yenidən sənədli kinoya qayıdaraq “Bakı və bakılılar” kinoöçerkini yaradır. Özünün ssenarisi əsasında lentə aldığı bu filmi qədim şəhər barədə parlaq salnamə adlandırsaq heç də səhv etmərik. Burada keçmiş Sovetlər İttifaqının ən iri şəhərlərindən olan Bakı haqqında lakonik formada söhbət açılır. Rejissor arxiv materiallarından istifadə

edərək inqilabdan əvvəlki Bakının tarixi mənzərəsini bacarıqla yaradır.

Bu film 1958-ci ildə Mockvada keçirilən sovet filmlərinin ümumittifaq kinofestivalında III dərəcəli diploma layiq görülmüşdür.

Sənətşünas M.Rzayeva bu filmə bağlı yazmışdır: "Kinokadrlar Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk ilindən danışır. Qadınlar və uşaqlar təntənəyə çıxmışlar. Bu epizodda rejissor tərəfindən montaj düzümünün dəqiq ritmi tapılmışdır. Çox məntiqlə quraşdırılmış köhnə kinoxronikanın kadrları tarixi hadisənin aydın ideya-siyasi qiymətini verir. Kinoöçerkin müəllifləri bu mövzunu inkişaf etdirərək, 30 il sonrakı Bakını göstərirlər. Beləliklə, rejissorun qarşısına qoyduğu məqsəd uğurla nəticələnmişdir..."

Poetik kino hekayəti

Bədii filmlər çəkilişi sahəsində beşillik fasilədən sonra L.Səfərov Yaxın Şərq ədəbiyyatında çox məşhur olan "Leyli və Məcnun" əfsanəsinə müraciət edir. Bunun üçün yazıçı Ə.Məmmədخانlı şərqin dahi söz ustası Məhəmməd Füzulinin eyniadlı ölməz əsərinin motivləri əsasında ssenari yazır. Həmin ssenari film-dastanın məğzini təşkil edir. Film-dastan iki sevən gəncin ülvü məhəbbəti, onların faciəli taleyi haqqındadır. Bütün şərq poeziyasında yüz illərlə yaşayan qədim rəvayət çağdaş zamanəmizin yeni poetik kino hekayəti kimi düşünülmüşdür. Əlbəttə, ssenaridən irəli gələn və ekranda rejissor həllini tapmayan bir sıra epizodların sxematik işlənməsi və qeyri-inandırıcı müasirləşdirilməsi filmin ümumi ahəngini pozmuş, onun bədii dəyərini xeyli aşağı salmışdır. Kinoşünas A.Dadaşovun qeyd etdiyi kimi, "Füzulinin əsəri əsasında yazılmış ssenaridə Nizami variantındakı Zeyd ilə Zeynəbin sevgi motivinin paralel işlənməsi əsas dramaturji hadisənin inkişafına mane olmuşdur. Baxmayaraq ki, filmə Ə.Zeynalov, Ə.Ələkbərov, N.Məlikova, A.Gəraybəyli, A.İsgəndərov, M.Şeyxzamanov kimi sənətkarlar iştirak edirlər".

“Leyli və Məcnun” filmi çəkən ili 1961-ci ildə L.Səfərov kinematoqrafçıların Moskvada keçirilən Ümumittifaq Konfransında çıxış edərkən demişdi: “Bəzən fikirləşirsən ki, bəstəkarlar, rəssamlar, yazıçılar xoşbəxt adamlardır. Onlar həftə ərzində yazdıqlarını bir göz qırpımında cırıb zibil qabına atar və oturub təzədən yazarlar. Kinematoqrafda isə uğursuz alınmış epizodu təzədən çəkməyə cəhd elə! Axı, bu da yaradıcılıqdır-təkcə rejissorun keyfiyyətlərindən asılı olmayan çətin və kollektivin əməyindən, ağacdən, dəmirdən, atdan, dəvədən, nəhayət, havadan asılı yaradıcılıqdır. Quruluşçu rejissoru planla divara dirəmək lazım deyil ki, o da axırda gücdən düşüb əlini yelləsin”.

İlk bədii filmi çəkdiyi dövrdən ona təzyiqlər olmuş, taleyin gözlənilməz zərbələrinə məruz qalmış, lakin heç vaxt, heç kəsin qarşısında əyilməmiş, özünə və sənətə xəyanət etməmişdir. Bu dönməz xarakter, həyatın hər üzünü görmüş Lətifdə ta uşaqlıqdan başlayıb, uzun illər ərzində formalaşmışdır. Valideynləri yaxın qohum olublar - əmioğlu və əmiqızı. Onlar ayrılanda Lətifin cəmi 4 yaşı olub. Bu bəs deyilmiş kimi, Lətif bir neçə ildən sonra üstəlik daha bir sarsıntı keçirməli olur: 1937-ci ildə atası Bəşirə “xalq düşməni” adı verib, Sibirə göndərirlər.

L.Səfərovun xatirələrindən: “Mən xalq düşməninin oğlu olanda cibimdə pasportum yox idi. Öz müstəqil həyatıma küçədən başlamalı oldum. Onda yeganə yay kostyumunda idim, cibimdə də 10 qəpik pulum vardı. Allaha şükür ki, yay idi, hələ gecələr bulvarımız da isti olurdu. Amma skamyalar gündüzkü kimi bərk idi... İnstitutu bitirəndən sonra studiyanın tapşırığı ilə sərhadçilərdən bəhs edən bir sənədli film üçün material toplamağım yadıma düşür. Bir kapitanın və avtomatçı serjantın məni necə müşayiət etdiklərini xatırlayıram. Elə bilirdim ki, onlar məni qoruyurlar, sən demə, silah altında aparılırmış ki, birdən o taya keçərəm. Çox şeylər olub...”

Lətif kinematoqrafiya institutunun I kursunda oxuyarkən Böyük Vətən müharibəsi başlanır. Tələbələrlə birgə Smolensk

vilayətində müdafiə xəttinin tikintisində yaxından iştirak edir. Yay tətildə "Mosfilm" kinostudiyasında işləyir. Institut Alma-Ataya köçürülərkən vəsaitin olmaması ucbatından geriyyə, Bərdəyə - anasının yanına qayıdır. Buradan onu orduya çağırırlar. Lakin hərbi xidmətə yaramadığına görə tezliklə ordudan tərxis olunur. Lətif Bərdə rayon mülki tədris şöbəsində hərbi inspektor işləyir. Mühəribədən sonra o, yenidən Moskvaya təhsilini davam etdirməyə gedir. Təhsilini başa vurandan sonra Bakı kinostudiyasına həyat yoldaşı Faina Nikolayevna ilə qayıdır. O, Moskvada oxuyarkən öz tələbə yoldaşı ilə evlənmişdi, bir oğlu, bir qızı var idi. Oğlunun adı Lətif, qızınınkı isə Anna idi. Onlara köhnə kinostudiyanın həyətinə, pavilyonun arxa tərəfində kiçik bir otaq vermişdilər. Həyat öz axarı ilə getsə də L.Səfərovun narahatçılığı azalmaq əvəzinə gündən-günə artırdı. Və günlərin birində bu ailə dağıldı. Lətif atasız böyüyəcək uşaqlarının gələcək taleyini düşünüb, vicdan əzabı çəkirdi. O, Saratov şəhər xalq məhkəməsinə məktub yazıb, uşaqları üçün aliment kəsilməsini xahiş edir. Hətta məktubuna aylıq maaşı göstərilməklə arayış da əlavə edir.

Aldadıcı rahatlığın arxasında çarpışmalar

L.Səfərov bundan sonra yenidən yaradıcılığa qayıdır. Görkəmli dramaturq M.F.Axundzadənin üç komediyası əsasında bədii film çəkmək istəyir, icazə vermirlər. 26 Bakı komissarı haqqında böyük bir kino əsəri yaratmağa hazırlaşır, baş tutmur. Bakı kinostudiyası ilə "Novaya Albaniya" (Albaniya) studiyası Azərbaycan və alban xalqlarının dostluğundan bəhs edən müştərək bədii film çəkməyə hazırlaşır. Ssenarini yazıçılardan R.Rza və Ş.Musaray (Albaniya) yazırlar. Quruluş kinorejissorlardan L.Səfərov və Q.Xakaniyə (Albaniya) tapşırılır. Hansısa gizli əl bu işi dayandırır. "Səhər" filminin çəkilişindən isə özü imtina edir.

Nəhayət "Qızmar günəş altında" filminin quruluşunu boynuna götürür. Digər tərəfdən də Azərbaycan Kinematoqrafiya

İşçiləri İttifaqının yaradılması işinə başlayır. Bu vaxt Azərbaycanın görkəmli sənətkarı, xalqımızın sevimli müğənnisi Şövkət xanım Ələkbərova ilə ailə qurur. Həyat getdikcə öz məcrasına düşür. Nəhayət bir qədər rahat nəfəs almağa başlayır. Sən demə, bu rahatlığın, sakitliyin arxasında daha böyük təlatümlər, gözlənilməz hadisələr dururdu. O, istər respublika, istərsə də ittifaq miqyasında kinematografiya sahəsində baş verən hadisələrə biganə qala, haqsızlıqlara göz yuma bilmir, həmkarlarının ədalətsiz hərəkətləri onun ürəyini ağrıdır, hövsələdən çıxarır. Hər yerdə - studiyadan tutmuş ən mötəbər məclislərdə də o, kəskin çıxışlar edir, Azərbaycan kinosu barədə əsl həqiqətləri deməkdən çəkinmirdi. Beləliklə də L.Səfərov müxtəlif rütbəli, vəzifəli adamları özünə qarşı qaldırırdı. Özü zərbələrə məruz qalsa da, ümumi işin naminə susmur, öz kəsərli sözünü deyirdi. Başqa cür olmağı bacarmırdı, xasiyyəti belə idi.

“Mən əyalət adından çıxış edirəm”

Kino işçilərinin Ümumittifaq müşavirəsindəki (1952) çıxışı L.Səfərovun mərd və namuslu xarakterə malik sənətkar olduğunu göstərir: “...Mən əyalətdənəm. Bu əyalət Bakı kinostudiyasıdır. Mən əyalət adından çıxış edirəm... Əyalətdə işləyən adamlar unudulurlar... Əyalət texnika ilə təchiz olunmur. Buna görə də rejissorlar öz fikirlərini bütövlükdə həyata keçirə bilmirlər... Onlar artıq inanmırlar ki, nə vaxtsa mərkəzi studiyalarda olan səviyyədəki texnika ilə film çəkə biləcəklər...”

Sonra L.Səfərov kürsüdən üzünü moskvalılara tutub deyir: “Deyin, biz tələbə skamyasında yanaşı oturmamışıqmı? Niyə bir parasının hər şeyi var, o birisinin yoxdur. Bizim bazamızda rəngli film çəkmək cəhənnəm əzabıdır. Biz pis kinolent, köhnə aparatlar, ləngər vuran şativlər üzündən epizodu epizod dalınca itiririk...”

Ona görə də adamlar əyalətə işləməyə gəlmirlər. Aleksandr Dovjenko yaxşı demişdir: “Adamlar əyalətdən qorxmamalıdırlar. Vacib deyil ki, Kreml olan yerdə yaşayasan”.

Əyalətdən olan adam ittifaq nazirliyinin rəhbərlərindən

birinin yanına gəlir və o, tarifinin artırılması məsələsini qaldırır. Ona cavab verirlər ki, tarif komissiyası işləmir. Çünki maaş fondunu genişləndirmək imkanı yoxdur. Deyək ki, bu belədir. Bəs nəyə görə bu mərkəzə aid edilmir? Nəyə görə mərkəzdə adamlar öz tariflərini artırma bilirlər, əyalətdə isə yox?... Mən hesab edirəm ki, bu dövlət nöqteyi-nəzəri deyil, bu məsələnin düzgün qoyuluşu deyil.

Bizim nəhayət, soruşmağa haqqımız var: hamı üçün eyni imkanlar nə vaxt yaranacaq? Nə vaxt?..”

Kinorejissor L.Səfərov 1958-ci ildə Azərbaycan Kinematoqrafiya İşçiləri İttifaqının Təşkilat Bürosunun sədri seçildəndən sonra da öz mübariz xarakterini dəyişməyib, vəzifə kürsüsündə oturmağına baxmayaraq mövcud nöqsanlara qarşı səsinə ucaltmaqda davam edirdi. Onun 1961-ci ildə Moskvada keçirilən Ümumittifaq konfransındakı çıxışından: “Kinematoqrafçı kinodan uzaqlaşma bilməz. Kino onun həyatıdır. O öz həyatını necə tərk edə bilər. Deməli, işimizi yenidən qurmalıyıq, gözləməməliyik ki, bunu bizim əvəzimizə kimsə eləyəcək. Daha başqa cür yaşaya bilmərik...”

Biz kinematoqrafçılar İttifaqının binasına daxil olanda M.Romm yanımızdan keçdi. Moskvada az-az olan, böyük rejissorlarımızı tez-tez görməyən adamlar yanımda durmuşdular. Məndən soruşdular ki, Rommdur? Dedim: “Hə”. Sual elədiklər ki, bilmirsən ona nə olub? Dedim: “Heç nə, filmin çəkilişini yenidən başa çatdırıb”.

Bax, biz filmi başa vuranda başına nəsə bir iş gəlmiş adamın vəziyyətinə düşürük. Daha belə olmaz. Taleyini kinematoqrafa bağlamamış adamların bizim əvəzimizə və bizim üçün işləyib hazırladıqları o qanunları, təlimatları dəf eləməyə bu qədər artıq əsəb korlamaq, güc sərf etmək olmaz... Bütün qanunlar ona yönəldilməlidir ki, yaradıcı adama istehsalatda yüngül olsun, keyfiyyət yaxşılaşsın. Təəssüf ki, bildiyimiz kimi, keyfiyyət uğrunda çarpışmaq lazım gəlir...

Mən rejissor köməkçisi də olmuşam, rejissor assistenti də. Studiya ilə bağlı az-çox müəyyən təcrübəm var - bunu çoxdan deməyə hüququm çatır. İnanın, həyatımda yadıma gəlir ki, bir

inzibati işçi çəkilişin təşkilini mürəkkəbləşdirən, ancaq əməyin keyfiyyətini yüksəldən bir təklif versin...”

50-ci və 60-cı illərdə ümumittifaq miqyasında, dövlət məmurlarının, eləcə də hökumətin münasibətinin necə olacağını biləcəyini başa düşmək o qədər çətin deyildir. Bunun nəticəsidir ki, 1963-cü ilin yanvarında Respublika Kinematografiya İşçiləri İttifaqının I təsis qurultayında ittifaqın sədrliyinə L.Səfərov deyil, H.Seyidbəyli seçildi. Düzdür, o idarə heyətinə seçilsə də Moskvaya qurultaya gedənlər arasında olmadı. Beləliklə də, o, göz görə-görə çətinliklə yaratdığı kinematografçılar ittifaqından uzaqlaşdırıldı.

Mühasib M.Poqosovanın məktubu

Bundan azca sonra ittifaqın böyük mühasibi M.D.Poqosova Lətif müəllimə məktub göndərərək ittifaqa borcu olduğunu bildirir və borcu qaytarmaq üçün vaxt qoyur.

Məktubda deyilirdi: “Hörmətli Lətif Bəşiroviç! Sizin qaytarmaq üçün 500 rubl borcunuz var. Borcun müddəti 1961-ci il dekabrın 15-də qurtarmışdır. Ezamiyyət borclarınız 328,15 rubl və kreditlə götürdüyünüz mala görə ödənilməmiş qalığınız 45 rubldür. Cəmi 373,15 (üç yüz yetmiş üç rubl 15 qəpik) Xahiş edirik, yuxarıda göstərilən məbləği 1963-cü il martın 15-ə kimi İdarə Heyətinin xəzinəsinə keçirəsiniz. Böyük mühasib M.D.Poqosova”.

Əlbəttə, kimliyindən asılı olmayaraq borc geri qaytarılmalıdır. Amma etika xatirinə bunu Lətif müəllimə zəng vurub demək olardı. Görünür Poqosovanın adından rəsmi məktub yazılması təsadüfi deyildi. Çünki belə məktublar ən azı adamı hövsələdən çıxarır, əsəblərini daha da gərginləşdirirdi.

Deyildiyinə görə, özünün pulu olmadığı üçün L.Səfərov bacısından borc götürüb İttifaqla haqq-hesabı çürüdür. Bu yandan da içərisini xırda-xırda didib-dağıdan xəstəlik ona göz açmağa imkan vermirdi. Nə müəllimi və dostu Q.Kozintsevin cavab məktubunda yazdığı “Əziz dostum Lətif, sizin xəstəliyinizlə bağlı

çox kədərliyəm. Səmim-qəlbən arzu edirəm ki, bu il xəstəlik kimi pis şeylərdən yüksəklikdə durasınız..." belə səmimi sözləri, nə də yazıçı I.Qasımovun "İnsan məskən salır" ssenarisi üzrə çəkməyə hazırladığı eyni adlı film Lətifi ovundura bilmir. Uşaqlıqdan hər cür əzab və məhrumiyyətlərə, fiziki və mənəvi ağrılara dözməyə alışmış L.Səfərov nəhayət günlərin birində öz qətlinə fərman verir. O, fərmanı yerinə yetirməzdən əvvəl, həmin gecə çimib əyninə təmiz paltar geyir, yaxın gələcəkdə çəkəcəyi "Azərbaycan möcüzəsi" iri həcmli sənədli filmi (alman rejissorları Torndaykların "Rus möcüzəsi" sənədli filminə baxandan sonra bu ideya onda yaranmışdı) ilə əlaqədar rejissor Ruslan Şahmalıyevlə fikir mübadiləsi aparır, qonağı yola salıb, ailə üzvləri ilə, bacısı Sədiqə xanımla şirin-şirin söhbət edir, atasının adını qoyduğu balaca oğlu Bəşirlə doyunca oynayıb onu yatmağa göndərir, ömür-gün yoldaşı Şövkət xanıma "Mən hələ işləyəcəyəm" deyib iş otağına çəkilir və...

1963-cü il dekabrın 9-na keçən həmin müdhiş gecədə tufəngdən açdığı atəş səsi nəinki Səfərovlar ailəsini, həm də bütün Azərbaycanı sarsıdır. "Həyat necə də gözəldir" deyən sənətkar çəkdiyi filmlərini bizə yadigar qoyub, bu qərribə və təzadlı, mən deyərdim, əzablı həyatı həmişəlik tərk edir.

Filologiya elmləri doktoru A.Zamanov L.Səfərovla yaxın dost olmuş, hətta Abbas müəllim ədəbi ssenarilərin Azərbaycan dilində mükəmməl yazılmasında rejissor dostuna kömək etmişdir. O, dostu barədə xatirələrində yazmışdır: "...Mərhum rejissor L.Səfərovla təxminən on il dostluq etmişəm... Mən Lətifi sənətkar, insan və dost kimi ən yaxşı tanıyanlardan biriyəm.

Lətif Səfərov professional kinematoqrafçı idi, obrazların daxili məntiqinə nüfuz edərdi. Mütaliəsi geniş, nəzəri biliyi dərin idi. Həmişə axtarışda olardı. Hər cəhətdən hazır olmayınca filmin çəkilişinə başlamazdı. Açılmış yollarla getməzdi, heç kəsi yamsılamazdı, öz səsi, öz nəfəsi vardı. İnsanları, həyat hadisələrini fəlsəfi cəhətdən mənalandırmağı bacarırdı. Nizaminin, Füzulinin, Nəsiminin, Səməd Vurğunun bəzi şeirlərini özünəməxsus avazla əzbər deyərdi.

Lətif qayğıkeş dost idi. Şirin zarafatlar edərdi, bəmərə idi... Prinsipial, inadkar və son dərəcə çılğın idi. Lətifi mən çox sevərdim...”

Rəsul Rzanın “Rekviyem”i

Lətif müəllim rəhmətə gedən günü onun çox yaxın dostu, böyük şairimiz Rəsul Rza Bakıda yox idi. Səfərdən qayıdan kimi o, Nigar xanımla Şövkət xanımla gəldi. Rəsul müəllim özünü saxlaya bilməyib hönkür-hönkür ağladı. Dostunun ölümünü onu bərk sarsıtmışdı. Şövkət xanım danışdı ki, dostunun ölümünə bunca yanan, ovunmayan Rəsula baxdıqca həm özüm təsəlli tapırdım, həm də Rəsula bir insan, sənətkar kimi onsuz da böyük olan rəğbətım qat-qat artırdı...

Rəsul Rza müəyyən vaxt keçəndən sonra dostu Lətif Səfərovun ölümünə həsr etdiyi “Rekviyem”i yazdı.

Azərbaycan Kinematoqrafiya İşçiləri İttifaqının Təşkilat Bürosunun ilk sədri kimi Lətif Səfərovun vaxtilə kino işçilərinə müraciətlə dediyi bu sözləri ağsaqqal vəsiyyəti kimi qəbul edib, heç vaxt unutmayaq: “Gəlin əl-ələ verək, çiyin-çiyinə duraq, başa düşək ki, əgər ürəyimizdə od varsa, bu odu sinəmizdən heç kəs qopara bilməz. Ancaq bir olanda qarşıda duran vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün, kinematoqrafiyamız üçün yaxşı işlər görə bilərik”.

Lətif Səfərov

(31.09.1920 – 09.12.1963)

Filmoqrafiya

Bədii filmlər:

- “Kəndlilər” (rej. kömək.) – 1939
- “Yeni horizont” (rej. assist.) – 1940
- “Bəxtiyar” – 1955
- “Qızmar günəş altında” – 1957
- “Leyli və Məcnun” – 1961

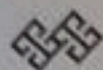
Sənədli filmlər:

- “Ordenli Azərbaycan” (rej. kömək.) – 1938
- “İyriminci bahar” (rej. assist.) – 1940
- “Çağırışa cavab” (həm də ssen. müəl.) – 1947
- “Yeni həyat qurucuları” (həm də ssen. müəl.) – 1949
- “Gədəbəyin sərvəti” (həm də ssen. müəl.) – 1950
- “Gənc leninçilər” (həm də ssen. müəl.) – 1951
- “Azərbaycan sərhədçiləri” (həm də ssen. müəl.) – 1951
- “Quba bağlarında” – 1953
- “Bakı və bakılılar” (həm də ssen. müəl.) – 1958

Çəkildiyi bədii filmlər:

- “Gilan qızı” (1928) – Gülgül
- “Sevil” (1929) – Gündüz
- “Lətif” (1930) – Lətif
- “Şərqə doğru” (1930, sənədli) – epizod
- “Qızıl kol” (1930) – epizod
- “Almaz” (1936) – epizod

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Humanitar
Elmlər Zalı

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT FİLM FONDU

AYDIN KAZIMZADƏ

AZƏRBAYCAN KİNEMATOQRAFÇILARI

PORTRETLƏR

IV BURAXILIŞ

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

BAKI-2013

Ad-272238

AYDIN KAZIMZADƏ

AZƏRBAYCAN KİNEMATOQRAFÇILARI

